Црквене студије, Ниш / Church Studies, Nis *16-2019, 329-346*
УДК 271.222(497.11)-732.2-36:929 Сава, свети

Маја М. Анђелковић
Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац – Србија
e-mail: zmajce7@yahoo.com

САВИНО *ЖИТИЈЕ СВЕТОГ СИМЕОНА* И ИНТЕРТЕКСТУАЛНОСТ[1]

Апстракт: *У раду се анализира Савино Житије Светог Симеона са аспекта интертекстуалности као поетичке одлике средњовековне књижевности. Утврђују се сегменти Житија који се могу дефинисати као интертекст, идентификује се њихов извор (Свето писмо, светоотачки текст, богослужбени текст, правни текст), и начин његовог инкорпорирања (цитат, парафраза, паралела, алузија) у текст Житија, уз дефинисање цитатне перспективе и показатеља цитатности. Предоченом интертекстуалношћу осведочава се њена улога и у структурирању дела и његове приповедне, симболичке, идејне и идеолошке равни.*

Кључне речи*: Свети Сава, Житије Светог Симеона, интертекстуалност, интертекст, цитат*

Увод

Средњовековна књижевност подразумевала је, у већој или мањој мери, коришћење библијског, светоотачког или текста црквеног песништва као подтекста новоствореног дела. Ова општа карактеристика пренела се на различите националне токове средњовековне књижевности, потврђујући и у њима да подтекст оваквог типа не само да опстаје него се и надограђује, творећи специфичан кôд универзалности и естетике и поетике. На то је умногоме утицала чињеница да највећи део корпуса средњовековне књижевности чине дела која се директно или индиректно везују за потребе цркве, литургијски живот, канонске и световне правне прописе.[2] Као таква, она се нужно позивају на већ добро познате текстове, доказујући њиховим постојањем сопствену недељивост од хришћанске традиције, стварајући библијску аргументацију реченог, истичући истинитост сопствених речи у којима обитава света Реч. Интертекстуалност је, дакле, поетичка одлика средњовековне књижевности.

Идући за Бартовом идејом да текст може пружити и одговор на питање начина његовог настанка, за текст који је недвосмислено настао употребом макар и најмањег броја сегмената неког другог текста, можемо рећи да је „слика мноштва које тријумфује“[3]. Без обзира на то што ће ова појава тек средином 20. века радом Јулије

1 Рад је део истраживања на пројекту 178018, *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

2 А. Наумов наглашава да „у богослужењу треба видети главни моделирајући фактор средњовековне књижевности“, као и да „уметничко мишљење древних времена може се назвати мишљењем богослужбеним“. Наумов 2009, 10.

3 Буржинска, Марковски 2009, 345.

Кристеве бити књижевно-теоријски дефинисана као интертекстуалност, начин писања који је подразумевао преплитање текстова и стварање нових семантичких потенцијала, никако није тековина модерног доба. Она се може пратити од почетака књижевности, с тим што је у средњовековној књижевности добила и нову функционалну вредност узме ли се у обзир црквени дискурс у коме настаје.

Пре Кристеве, у погледу дефинисања интертекстуалности ипак је кључан помак донела Бахтинова теоријска мисао по којој се реч „показивала као „преклапање текстуалних површина“ и која је обелодањивала своју дијалошку структуру. „Управо је Бахтин био тај, према мишљењу Кристеве, који је открио да је 'сваки текст изграђен од мозаика цитата', да он настаје путем 'апсорбовања и трансформације другог текста' и да, захваљујући томе, функционише на одређен начин у историји и друштву.“[4] Но, кад је интертекстуалност дефинисана, као да се повећала и спознаја да се аутори често позивају на друге текстове, на традицију, те да, рекли бисмо, у један текст, свесно или несвесно, аутор утискује претходна искуства и у писању и у значењу. Отуда се и повећала „потрага“ за цитатима, подтекстом, интертекстом, потрага за и најмањим туђим елементима у ауторском тексту, и дешифровањима саодноса различитих приповедања.

Али, у односу на савремену књижевност, интертекстуалност у корпусу средњовековне књижевности доноси готово неразрешива питања детектовања врсте интертекста, одн. начина његовог транспоновања. За разлику од уочавања врсте интертекста у савременој књижевности – нарочито разликовања цитата и парафразе, разврставање ове врсте у текстовима старе књижевности је умногоме отежано чињеницом да се често ради о преписима дела и да се још чешће не зна који је тачно текст (одн. његов препис) аутор користио за цитирање и парафразирање. Уколико не постоји протограф са ког је дело преписано, као што је случај са Савиним *Житијем Светог Симеона*, никада се са сигурношћу не може доказати да ли је читав препис у потпуности веран оригиналу, или одређене измене настају као последица коректуре одн. редактуре преписивача или, пак, његове нехотичне грешке. Без обзира на разлог настанка измена, оне сасвим извесно мењају и однос датог дела и интертекста. Такође, и кад се у делу уоче примери интертекста, уколико немамо потпуно поуздан извор (препис) који је аутор користио, не може се ни поуздано разликовати да ли се ради о цитату или парафрази. Ово нарочито важи за библијске примере, јер одређивање интертекста библијског порекла углавном се врши на основу поређења са данас доступним преводима *Библије*, а не са преписима који су из истог раздобља као и дело у ком су уочени. Отуда је питање разликовања цитата и парафразе веома деликатно, поготово и стога што разврставање умногоме зависи од критеријума оног који врши селекцију – да ли ће, на пример, измењен ред речи унутар реченице занемарити па интертекст окарактерисати цитатом, или ће му и најмање одступање бити показатељ парафразирања.

Напред наведени проблем разликовања цитата и парафразе у средњовековном тексту додатно усложњава поменуто коришћење превода, тим пре што се веома ретко проналази превод по систему „реч за реч“, но се углавном ради о преводима који су суштински парафразирање изворника. Управо због тога се и развило „модерно разумевање превода као реконструкције изворника у новом језичком коду, литерарном систему и друштвено-културном контексту“[5], па се и превод убраја „међу интертекстуалне појаве“[6].

---

4 Буржинска, Марковски 2009, 363.
5 Јуван 2013, 35.
6 Јуван 2013, 35.

Савино *Житије Светог Симеона* и интертекст(уалност)

Житије Светог Симеона од Светог Саве може бити парадигма свих предочених проблема анализе интертекстуалности средњовековне књижевности. Иако је *Житијем* и целокупним *Студеничким типиком* чији је саставни део, Свети Сава „успоставио основе српске канонско-правне и хеортолошко-химнографске литературе“[7], иако је ово *Житије* „прво Савино дело које је написано са изразито књижевним обележјима“[8], иако је оно основ српске књижевности, ни после неколико векова од његовог настанка није урађена целовита студија која би са различитих, превасходно књижевно-теоријских и богословских, аспеката разматрала целокупан подтекст *Житија*. Као важно полазиште проучавања овога типа намеће се књига *Св. Писмо у нашим старим споменицима*[9], а у досадашњим истраживањима издваја се студија Тихона Ракићевића[10], која доноси непобитан закључак о цитирању и парафразирању *Мале катихезе 56* Теодора Студита као завршног дела Савиног *Житија Светог Симеона*, што је аутор остварио упоредном анализом постојећих грчких и српскословенских преписа *Катихезе* са јединим постојећим преписом *Житија*. О далекосежности овог закључка говори и чињеница да је њиме Ракићевић потврдио место *Житија* у *Студеничком типику*,[11] као што је њиме и разоткрио улогу преузете есхатолошке визије. Овим се потврђује да дефинисање интертекстуалних веза није значајно само за идентификовање извора цитатности него да препознавање извора и њихово разумевање у новом контексту јесте важан чинилац откривања значења текста.

У досадашњим преводима и приређивањима Савиног *Житија Светог Симеона* приметно је да су преводиоци уочавали библијске сегменте унутар *Житија*, додајући иза одређених реченица библијски извор. Међутим, овако назначени извори код читаоца су стварали погрешну перцепцију – да је увек реч о *цитату* (курзив М. А.) библијског текста, и да цитат заузима читаву реченицу (или више њих) која се налази испред назначеног извора. Тако је читаоцу ускраћена могућност да сагледа сва постојећа варирања начина инкорпорирања библијског текста. Међутим, недавно објављени превод М. Анђелковић, у издању Манастира Студенице,[12] садржи веома прецизно означена места која се могу сматрати интертекстом у тексту *Житија Светог Симеона*. Наиме, јасним уочавањем сегмената и њихових извора, отвара се читаво поље интертекстуалности, као што се може и закључити да *Библија* није једини извор, но да се њој прибрајају и светоотачки и богослужбени текстови, као и они који примарно припадају корпусу правних текстова. Такође, приметно је да начин преузимања текста није сведен само на цитат, но, напротив, да је већим делом реч о парафразама и паралелама, оствареним и путем атрибуирања и преузимања библијског наратива.

Ради прегледности, резултате анализе Савиног *Житија Светог Симеона* представићемо табеларно, јасно назначавајући изворе и врсте интертекста. Напомињемо да смо све наводе *Житија* у табели донели према најновијем преводу[13], као и да су

7 Анђелковић 2018а, 13.
8 Јовановић 1998, XXI. Уп. Богдановић 1991, 150.
9 Станојевић, Глумац 1932.
10 Ракићевић 2016.
11 О месту *Житија* унутар *Студеничког типика*, уп. Анђелковић 2018а, 18, 21.
12 *Житије Светог Симеона* преведено је као саставни део, Прво слово *Студеничког типика*, у публикацији: Свети Сава, *Студенички типик* / Saint Sava, *The Studenica Typikon* / Святой Савва, *Студеницкий типикон*, ур. Маја Анђелковић, Тихон Ракићевић, са српскословенског на српски превела Маја Анђелковић, Манастир Студеница : Манастир Студеница, 2018.
13 *Житије Светог Симеона*, у: Свети Сава 2018, 29–51.

напомене и регистар[14] овога издања били полазиште проучавања, уз урађене корекције и допуне.[15]

Бр. стране превода и ркп. текста	Текст *Житија Светог Симеона*	Извор	Врста интертекста
29–30. (79б–80а)	Бог творећи набоље људима [...] Белицу.	I Хиландарска повеља (Симеона Немање) II Хиландарска повеља (Стефана Првовенчаног)	Цитат и парафраза (комбиновано)
29 (79б)	својом мудрошћу датом му од Бога	Прем 6: 1–11; 7: 7–22; 8: 2–21.	Паралела (о премудрости)
30. (81а)	јер други Авраам би	Јак 2: 20–24.	Паралела (атрибуирање Симеон – други Авраам)
30. (81а–81б)	Стога и Бог преузнесе га, и дарова му | име које је изнад свакога имена.	Фил 2: 9.	Парафраза
30. (81б)	Сам, пак, сазда манастире	1Сам 3–7.	Паралела (о градитељству)
31. (82а–83а)	И Божијом помоћу и својим трудом то све стече. [...] Љубав Божија у вернима привезана је.	I Хиландарска повеља (Симеона Немање) II Хиландарска повеља (Стефана Првовенчаног)	Цитат и парафраза (комбиновано)
31. (83а)	Узмите јарам мој на се, […] Јер јарам мој благ је, и бреме моје лако јесте.	Мт 11: 29-30.	Парафраза
31. (83а)	Љубав Божија у вернима привезана је.	1Јн 4: 12.	Парафраза
31. (83а–83б)	Ко љуби оца или матер више него мене, није мене достојан. […] није ми подобан.	Мт 10: 37–38.	Парафраза
31. (83б)	Јер сваки који остави дом, или њиве, […] и живот вечни наследиће.	Мт 19: 29; Мк 10: 29–30.	Парафраза
31–32. (83б–84а)	Мину, пак, времена много […] у благоврености и чистоти.	I Хиландарска повеља (Симеона Немање)	Цитат и парафраза (комбиновано)

14 Анђелковић 2018б.

15 Уз број стране превода назначили смо и број стране у рукописном тексту *Житија Светог Симеона*. Веће делове текста *Житија* у табели смо донели у изводу (почетни и крајњи део сегмента), а на месту изостављања текста ставили ознаку […].

		II Хиландарска повеља (Стефана Првовенчаног)	
32. (84а)	не исписасмо по реду	Лк 1: 1-4.	Паралела (о начину писања)
32. (84а)	што слушасмо и видесмо	Јн 19: 35; 1Јн 1: 1–3.	Паралела
32. (84б)	Јосифову праведност	Пост 37–50; Пост 37: 12–36; 42–45.	Паралела (атрибурање Симеон – Јосиф)
32. (84б–85а)	Навршивши тридесет седам година у држави својој, […] свима жели да се спасу. […] у ум његов уселио Христос и водио га.	I Хиландарска повеља (Симеона Немање) II Хиландарска повеља (Стефана Првовенчаног)	Цитат и парафраза (комбиновано)
32. (84б)	Навршивши тридесет седам година у држави својој, […] свима жели да се спасу.	Према: 1Тим 2: 4.	Парафраза
33. (85б)	поче им учећи говорити	Јн 13-17.	Паралела (о опроштајном говору)
33. (86а)	А многи иноплеменици устадоше на ме […] именом Господњим противљах им се и одолевах им.	Пс 118 (117): 12.	Парафраза
33. (86а–86б)	А мене сада отпустите, владара свога […] и у славу вама, пастви мојој.	Лк 2: 29-32.	Парафраза
33. (86б)	Зато узалуд метемо се. Пут је кратак […] а ускоро нестаје.	Трећа стиховна стихира Октоиха, глас 3. (у петак, на вечерњем богослужењу).	Парафраза
33. (86б)	Зато, ваистину сујета је све.	Проп 1: 2.	Парафраза
33. (86б–87а)	Јер, живот | овај сенка је и сан	Пс 144 (143): 4	Парафраза
33. (87а)	када и сав свет стекнемо, тада и у гроб уселимо се, где су заједно цареви и убоги.	Седален после треће песме канона на опелу над лаиком хришћанином.	Парафраза
34. (87а)	видети утехе Израиљеве.	Лк 2: 25.	Паралела
34. (87а)	добри пастир	Јн 10: 11.	Парафраза
34. (87а–87б)	пастиру | добри, који полажеш душу своју за овце	Јн 10: 11, 15.	Парафраза
34. (87б–88б)	А Божијом вољом изабра	I Хиландарска	Цитат и

	благодарног […] пред Богом и људима.	повеља (Симеона Немање) II Хиландарска повеља (Стефана Првовенчаног)	парафраза (комбиновано)
34. (88а)	И сâм венча га и благослови га изванредно, као што благослови Исак Јакова, сина свога, сваким благословом	Пост 27: 27–29.	Паралела
34. (88а–88б)	Чедо моје љубљено, | напасај Израиљ овај мој, и пази на њега, водећи га као јагње Јосиф.	Пост 37–50.	Паралела (атрибурање Симеон – Јосиф)
35–36. (89а–90б)	Синови, мојих закона не заборављајте, а речи моје да чува ваше срце, […] Дрво живота је свима који се држе ње, и ослањају се на њу као на Господа тврда.	Пр 3: 1–18.	Парафраза (библијски наратив)
35. (89а)	напишите на таблици срдаца својих	Пр 3: 3; 2Кор 3: 3.	Парафраза
		Изл 24: 12; 31: 18.	Алузија (на плоче са Божјим заповестима)
35. (89б–90а)	Јер кога | љуби Господ, онога укорева, бије свакога сина кога прима.	Пр 3: 12; 118 (117): 18.	Парафраза
36. (91а)	Јер ко не љуби брата свога, Бога не љуби. Бог је љубав. Зато ко љуби Бога, и брата свога да љуби.	1Јн 4: 20–21.	Парафраза
36. (91а)	Јер о овом сав закон апостоли научише, мученици венчани бише, и пророци висише.	Мт 22: 40.	Парафраза
36. (91а)	Зато ако хоћете и послушате мене, блага земаљска уживаћете; […] оружја ће вас појести.	Ис 1: 19–20.	Парафраза
36. (91а)	мир да вам буде од Господа Бога и Спаса нашега Исуса Христа	1Кор 1: 3, 2Кор 1: 2; Гал 1: 3; Еф 1: 2; Фил 1: 2; Кол 1: 2; 1Сол 1: 1; 2Сол 1: 1; 1Тим 1: 2; 2Тим 1: 2; Тит 1: 4; Флм 3.	Парафраза (уводна формула посланица)
		2Пт 1: 2; 2Јн 3.	Паралела

36. (91б)	као пастир добри душу своју полажући за вас.	Јн 10: 11.	Парафраза
36. (91б)	Бога бојте се, цара поштујте	1Пт 2: 17.	Цитат
37. (92а)	благодат Господа нашег Исуса Христа, […] нека буде са свима вама. Амин.	2Кор 13: 13.	Цитат
37. (92б)	и глас у Рами слушан беше: Рахила оплакује децу своју не могући утешити се.	Јер 31: 15; Мт 2: 18.	Парафраза
37. (93а–93б)	Јер испуњен беше премудрошћу и разумом, и благодат | Божија беше на њему.	Лк 2: 40.	Парафраза
37–38. (93б–94а)	Благословивши свет свој, остави владавину […] апостолског лика, малог и великог	I Хиландарска повеља (Симеона Немање) II Хиландарска повеља (Стефана Првовенчаног)	Цитат и парафраза (комбиновано)
38. (94б)	Узмите јарам мој на се […] Јер јарам мој је благ, и бреме моје лако је.	Мт 11: 29–30.	Парафраза
38. (95а)	продаде све што имаше, и купи једини бисер бесцени	Мт 13: 46.	Паралела
38. (95а)	Ако хоћеш спасен бити, иди и раздели све имање своје ништима, и узевши крст, и иди за мном.	Мт 19: 21	Парафраза
38–39. (95б)	видевши како Свето Писмо каже […] није примљен.	I Хиландарска повеља (Симеона Немање) II Хиландарска повеља (Стефана Првовенчаног)	Цитат и парафраза (комбиновано)
39. (95б)	Уклоните се од места својих и рођења свог, јер ниједан пророк у отачаству свом није примљен.	Лк 4: 24.	Парафраза
39. (95б)	Они који се уздају у Господа уподобише се Гори Светој, а који се никако неће поколебати напастима непријатељским.	1. стих 3. антифона на недељном јутрењу, глас други; Пс 125 (124): 1.	Паралела
39. (96а)	блудни син, оставивши	Лк 15: 13.	Паралела (о одласку блудног сина)
39. (96б)	безумљем својим	Лк 15: 17.	Паралела

			(о безумљу)
39. (96б)	жир једући са свињама, и њихове хране не насићаваше се	Лк 15: 16.	Парафраза (библијски наратив)
39. (96б)	мртав би и не оживе, изгубљен беше, и не нађе се.	Лк 15: 24.	Парафраза (библијски наратив)
39. (96б–97а)	Јер овога ради блажени отац, господин Симеон, зажеле ићи у Свету Гору, […] и да нађе љубљено и заблудело своје јагње.	Лк 15: 3–7.	Парафраза (библијски наратив)
		Мт 18: 12–14.	Паралела
40. (97а)	већ сви да се спасу	1Тим 2: 4.	Парафраза
40. (98а)	У Ватопед манастир усели се најпре, […] и постави га у службу себи.	Лк 15: 3–7; Мт 18: 12–14.	Паралела
41. (99а)	последнику светих јеванђеља учења	Јн 12: 26; Дап 12: 8.	Паралела (о слеђењу поука)
41. (99а–99б)	Ко хоће старији бити, нека буде од свих млађи | и свима слуга.	Мк 9: 35.	Парафраза
41. (99б)	Ако не будете као деца назлобиви, нећете ући у царство небеско.	Мт 18: 3.	Парафраза
		Мк 10: 14.	Паралела
41. (99б)	Блажени ништи духом, јер је таквих царство небеско.“	Мт 5: 3; Лк 6: 20.	Парафраза
41. (99б)	Блажени који плачу овде, јер ће се тамо смејати.	Лк 6: 21.	Парафраза
		Јн 16: 20.	Паралела
41. (99б)	Блажени кротки овде, […] Блажени чистим срцем, јер увек Бога гледаће	Мт 5: 3–8.	Парафраза
		1Јн 3: 2.	Паралела
41–42. (100а–101а)	И достигавши ливаду покоја, […] гласање и додиривање птице.	II Хиландарска повеља (Стефана Првовенчаног)	Парафраза
42. (101а–101б)	Јер изађе из отачаства свог […] и прибежишта | не лиши.	I Хиландарска повеља (Симеона Немање) II Хиландарска повеља (Стефана Првовенчаног)	Цитат и парафраза (комбиновано)
43. (102а–103а)	Чедо моје слатко и утехо старости моје, сине, […] а	Пр 4: 20–5: 2.	Парафраза (библијски

	осећај мојих усана казујем ти.		наратив)
43. (103а)	Чувај, сине, закон оца твога, не одбаци поуке матере твоје.	Пр 1: 8.	Парафраза
43. (103а)	Сине мој, сада послушај мене и блажен бићеш, […] и човек који путеве моје сачува.	Пр 8: 32.	Парафраза
43. (103а–104а)	Заишти премудрости, да поживиш. […] и продужиће | ти се године живота.	Пр 9: 6–11.	Парафраза
43. (104а)	приспе време растанка нашег	Проп 3: 1–8; Проп 3: 2.	Паралела (о правом времену)
44. (104а)	отпушта Владика с миром, по речи његовој	Лк 2: 29–32.	Парафраза
44. (104а)	Земља си и у земљу исту ћеш поћи.	Пост 3: 19.	Парафраза
44. (104б–105а)	Благосиљајући, благосиљам те! […] ако и грешну, молитву!	Пост 48; 49: 28;	Паралела (о благосиљању)
44. (105а)	приложих се животињама несмисленим и уподобих се њима	2Пт 2: 12.	Паралела
45. (107а)	Боже отаца наших, Авраамов, Исаков, Јаковљев	Изл 3: 6; 1Цар 8: 36.	Парафраза
45–46. (107а–107б)	А заповед пређашњу дајем им: Имајте | љубав међу собом!	Јн 15: 12.	Парафраза
47. (109а)	Хвалите Бога међу светим његовим, хвалите га и на утврђивање силе његове!	Припев пред „хвалитне“ стихире на јутрењу (*Часослов*) Пс 150: 1.	Парафраза
47. (109б)	Хвалите га и на силама његовим, хвалите га и по премногој владавини његовој!	Припев пред „хвалитне“ стихире на јутрењу (*Часослов*) Пс 150: 2.	Парафраза
47. (109б)	О, блажени Симеоне	Пс 1: 1.	Паралела (атрибуирање *блажени*)
47. (110а)	Хвалите Бога међу светим његовим, […] и по премногој владавини силе	Припев пред „хвалитне“ стихире на	Парафраза

	његове!	јутрењу (*Часослов*) Пс 150: 1–2.	
47. (110б)	Они који се боје Господа, славе га.	Пс 22: 23 (21: 24).	Парафраза
49. (113а)	сачуваће све кости њихове и ниједна од њих неће се сломити	Пс 33 (34): 20.	Парафраза
49. (113а)	прођох, што се каже, кроз огањ и воду, цео и сачуван, и неповређен, пак, ничим.	Пс 66 (65): 12	Парафраза
49. (113б–114а)	Јер као што прекрасни Јосиф узе из Египта тело оца свога Јакова, […] који беше блажени себи сам раније начинио.	Пост 50: 1–14.	Паралела (библијски наратив)
49. (114а)	у заветовани му гроб	Пост 49: 29–31.	Паралела (о гробу)
50–51. (116а–117а)	помињући Бога, веселећи се. У Богу, дакле, ум наш нека буде […] Исусу Господу нашем	*Мала катихеза 56* Теодора Студита	Цитат и парафраза (комбиновано)
50. (116а)	помињући Бога, веселећи се.	Пс 77: 3 (76: 4)	Парафраза
51. (116а–116б)	Небеса ће с хуком проћи, ваздуси сажежени ће се распасти, земља и оно што је на њој и дела | изгореће.	2Пт 3: 10.	Парафраза
51. (117а)	Какав ли [ћемо] његов глас чути […] грешницима које отпушта у вечну муку?	Јн 5: 28–29.	Паралела
51. (117а)	јер живот на | небесима имамо	Фил 3: 20.	Парафраза

Иако смо у табеларни приказ као изворе одређених навода *Житија* унели I *Хиландарску повељу* (Симеона Немање) и II *Хиландарску повељу* (Стефана Првовенчаног),[16] скрећемо пажњу на чињеницу да до данас није у потпуности разрешено питање њиховог ауторства. Наиме, у науци се сматра да је заправо Свети Сава аутор I *Хиландарске повеље* (Симеона Немање), те да би, у складу са историјским околностима, могао бити аутор и II *Хиландарске повеље* (Стефана Првовенчаног).[17] Томе у прилог иде и ново датовање II *Хиландарске повеље*,[18] и што је још важније – потпуна подударност лингвостилистичких особености текста *Житија* и текстова

16 Текстове повеља види у сабраним делима Светог Саве и Стефана Првовенчаног, и тексту Соловјев 1925.
17 Уп. Шпадијер 2015, 125.
18 Уп. Бубало 2010.

повеља. Уколико би будућа проучавања потврдила Савино ауторство обе повеље, то би значило да се у тексту *Житија* наводи појављују као аутоцитати или аутопарафразе.

Резултатима наших истраживања придодали бисмо резултате анализе Д. Бојовића о рецепцији дела Светог Јефрема Сирина у старој српској књижевности. Наиме, Бојовић компаративном и статистичком анализом утврђује да су дела Јефрема Сирина, и то „*Молитве плачевне*, поуке из *Паренесиса* и *Молитве пресветој Богородици*“ утицала, пре свега, на дела „Светог Саве, архиепископа Данила Другог, Даниловог Ученика, монаха Јефрема и Димитрија Кантакузина.“[19] У истој студији садржани су и наводи за која аутор сматра да су се, различитим видовима преузимања, нашли и у тексту *Житија Светог Симеона*,[20] те као таква представљају значајно полазиште за будуће анализе упоредних проучавања дела Светог Саве и Светог Јефрема Сирина, и нових сагледавања утицаја светоотачке књижевности на текст *Житија*.[21]

Такође, овде бисмо додали и закључке изнесене у раду *Богослужбени слој у Савином „Житију Светог Симеона“*[22] јер се у њему предочавају и ближе одређују богослужбени текстови чији су сегменти инкорпорирани у текст *Житија*. Једино се не бисмо сложили са констатацијом да је поређење Симеона са Соломоном директно проистекло из вечерње стихире на „Господи возвах“ уочи обележавања Св. Цара Константина и Царице Јелене, јер је за наглашавање премудрости поређење овога типа уобичајено и примарно је библијског порекла, иако у овом конкретном случају подтекст свакако садржи имплицитно упућивање на Св. Цара Константина.[23]

Извори и врсте интертекста

На основу предочених резултата, можемо сажети закључке о изворима и врстама интертекста.

Када је реч о изворима који је Св. Сава користио за писање *Житија*, ту постоје четири групе:

1) Свето писмо,
2) Светоотачки текст,
3) Богослужбени текст,
4) Правни текст.

Прве три наведене групе у сагласности су са карактеристикама дела средњовековне књижевности у којима, како наглашава Д. Бојовић, постоје „три доминанстна рецепциона нивоа којима се успоставља комуникација са литерарном традицијом. То дело (дело средњовековне књижевности – прим. М. А.) је, у ствари, одраз утицаја тројне литерарне светости – trinea litterariae sanctitates, коју чине Свето Писмо (Стари и Нови завет), Света Литургија (богослужбене песме) и Свети Оци (патристички текстови).“[24]

Не улазећи у посебну семантичку анализу уочених примера, овде ћемо само укратко образложити изворе интертекста.

---

19 Бојовић 2003, 198.

20 Види: Бојовић 2003, 177, 179-180, 183-185.

21 Како нисмо били у могућности да за ову прилику упоређујемо најстарије преписе текстова Јефрема Сирина са *Житијем Светог Симеона*, и као такве их унесемо у табеларни преглед, упућујемо на Бојовићеве резултате. Такође, о присуству софиологије у делима Светог Саве, уп. Бојовић 2014.

22 Види: Костић-Тмушић 2011.

23 Уп. Костић-Тмушић 2011, 182.

24 Бојовић 2009, 39.

Првој групи припадају наводи *Светог писма*, и они су апсолутно најбројнији. Уочљиво је да су доминантне парафразе стихова *Јеванђеља по Матеју* и *Јеванђеља по Луки*, као и *Псалми*. Светописамске наводе проналазимо и у текстовима других извора, као што их примећујемо у Студитовој *Малој катихези 56*, па се овде може говорити о двоструком интертексту: првобитно је светописамски текст инкорпориран у *Катихезу*, а онда је *Катихеза* са постојећим светописамским наводима инкорпорирана у текст *Житија*.

Групи светоотачких извора припада наведена *Мала катихеза 56* Теодора Студита, а с обзиром на то да је већи део *Катихезе* преузет у форми цитата, то је сасвим јасно сведочење о апсолутном не само познавању него и коришћењу Студитовог текста као монашке литературе Св. Саве.[25]

Трећој групи припадају богослужбени текстови, и то: *Трећа стиховна стихира Октоиха, глас 3. (у петак, на вечерњем богослужењу)*; *Седален после треће песме канона на опелу над лаиком хришћанином*; *1. стих 3. антифона на недељном јутрењу, глас други; припев пред „хвалитне“ стихире на јутрењу (Часослов)*.[26] На неким местима (што се види у табели) они кореспондирају са светописамским извором, али их сматрамо примарним с обзиром на чињеницу да су ти текстови били део богослужења, па као такви апсолутно познати и чешће коришћени и од стране аутора *Житија*.

Као посебну, четврту групу извора интертекста издвојили смо правни текст. Њу чине две повеље, и то: I *Хиландарска повеља* (Симеона Немање) и II *Хиландарска повеља* (Стефана Првовенчаног). Издвајање ова два текста у посебну групу сматрамо нужним јер су примарно писани као правни акти, без обзира на то што су књижевне и реторичке вредности ових текстова неспорне.

Према томе на који начин је инкорпориран у текст *Житија*, разликујемо следеће врсте интертекста:

1) Цитат

2) Парафраза (укључујући преузимање модела библијског наратива)

3) Паралела (укључујући атрибуирање и преузимање модела библијског наратива)

4) Алузија.

Као што смо већ нагласили, у текстовима средњовековне књижевности веома је деликатно разлучење цитата од парафразе, те се у том смислу мора разумети и њихово дефинисање и у Савином *Житију Светог Симеона*. Но, према одређењу да се цитатом може третирати једино дословно подударање текста са интертекстом, установили смо да се у *Житију* налазе свега неколико цитата. Од свих примера светописамског интертекста само два припадају цитатима (1Пт 2: 17; 2Кор 13: 13), а њима се прибрајају текстови Студитове *Мале катихезе 56*, I *Хиландарске повеље* (Симеона Немање) и II *Хиландарске повеље* (Стефана Првовенчаног), и то делимично – јер је инкорпорирање ових текстова у текст *Житија* спроведено комбинацијом цитата и парафразе.

Парафразе се махом заснивају на слободнијем преузимању изворног текста, а што је подразумевало од измене реда речи до сажимања или проширивања изворника. Имајући на уму да је Св. Сава богослужио, не искључујемо могућност да су парафразе богослужених и библијских текстова настале као последица навођења текста по сећању, а не на основу коришћења изворног текста.

---

25 Уп. Ракићевић 2015а, Ракићевић 2015б. У ширем контексту, Бојовић утврђује да је Св. Сава користио текстове Јована Лествичника, Јована Златоустог и Јефрема Сирина. Уп. Бојовић 2009, 41.
26 Припеве пред „хвалитне“ стихире види у: *Часослов* 2007, 100.

Постоје и случајеви у којима је парафраза подразумевала преузимање читавог библијског наратива (Пр 3: 1–18; Пр 4: 20–5: 2; Лк 15: 3–7; Лк 15: 13–24), а што показује саобразност текста *Житија* са *Светим писмом*[27], и то у оном смислу који је ознака асимилацијске цитатне перспективе.[28] Али, и унутар такве перспективе реализоване су извесне измене које управо потврђују да интертекст јесте мењан и усклађиван према тексту *Житија*. Отуда у преузимању наратива о блудном сину из *Јеванђеља по Луки* има лексичких разлика које могу изменити значење и функцију интертекста: „У Јеванђељу син оживљава и бива пронађен, док су у *Житију* глаголи са негацијом.“[29] У другом, пак, примеру, видимо да је Пр 3: 1–18. коришћен за конципирање једног дела *Житија*, док унутар њега „постоје сегменти текста који су слични и другим библијским местима“.[30] Сличну функцију имају наводи посланица чије су уводне формуле коришћене ради стилизације *Житија*, тачније стилизације према жанру посланица.

Асимилацијска цитатна перспектива најуочљивија је у преузимању мотива, цитирању и парафразирању делова текста I *Хиландарске повеље* (Симеона Немање) и II *Хиландарске повеље* (Стефана Првовенчаног), као и у комбинованом цитирању и парафразирању Студитове *Мале катихезе 56*.[31] Иако се ради о великим цитатима, одн. парафразама, они су тако вешто укомпоновани у текст *Житија* да одају утисак недељивости од остатка текста, а сведоче о изванредности и инвентивности Савиног начина приповедања.[32]

Када је реч о успостављеним паралелама, оне могу бити на текстуалном нивоу, или и текстуално и значењски конкретизоване, као у случајевима постојећих паралела о премудрости, о Симеону као другом Аврааму, градитељству, начину писања, опроштајном говору, одласку блудног сина, безумљу, слеђењу поука, правом времену, благосиљању. Управо се преко ових конкретизованих паралела могу пратити и тематско-сижејни слојеви *Житија*, а што може утицати на даља богословска и књижевно-теоријска проучавања. Са аспекта проговора о личности Св. Симеона нарочито су важне паралеле остварене кроз атрибуирање Св. Симеона, и то атрибуцијом *блажени*, и путем експлицитних или имплицитних поређења са Авраамом и Прекрасним Јосифом. Доминантност атрибуирања поређењем Симеона са Јосифом потврђује и преузимање библијског наратива Пост 37–50, са нарочитим упоредним местима у Пост 37: 12–36. и Пост 42–45.

Иако готово читав текст *Житија* можемо сматрати алузивним, мишљења смо да се само један пример може издвојити као репрезент ове врсте интертекста, што може бити и последица структурне несамосталности алузије као цитатне фигуре.[33] Реч је о

27 О вези *Житија* и јеванђеоских прича, уп. Бојовић 2017. О рецепцији светоотачке књижевности, уп. Бојовић 2015.

28 Уп. Јуван 2013, 242.

29 Свети Сава 2018, 39.

30 Свети Сава 2018, 35.

31 Упоредне текстове Савиног *Житија Светог Симеона* и грчких и српскословенских преписа *Мале катихезе 56* Теодора Студита види у табеларном приказу у Ракићевић 2016, 194–200. Из дате табеле јасно се могу уочити комбинације цитата и парафраза. О односу *Житија Светог Симеона* и Студитове *Мале катихезе 56*, види и: Ракићевић 2015а, Ракићевић 2015б, Ракићевић 2017.

32 Разлоге коришћења асимилацијске цитатне перспективе (мада је тако не назива) у текстовима средњег века делимично разматра Р. Маринковић, нагласивши: „Кад нема потребу за мотивацијом, коментаром, он (писац – прим. М. А.) не истиче свој извор, не поступа са наводом као са цитатом него га уклапа у свој ауторски текст, али такав коме придаје посебну важност.“ Маринковић 1997, 9.

33 О алузији као цитатној фигури, уп. Јуван 2013, 250.

сегменту „напишите на таблици срдаца својих“[34] који је парафраза Пр 3: 3; 2Кор 3: 3, али истовремено и јасна „алузија на таблице, камене плоче на којима су биле исписане Божје заповести, дате Мојсију (Изл 24: 12; 31: 18)“[35].

Цитатне перспективе и вантекстуални показатељи цитатности

Независно од типа интертекста, одн. од начина транспоновања коришћеног предлошка у текст *Житија*, треба скренути пажњу и на цитатну перспективу, јер се њоме разоткрива и однос аутора према интертексту, као што се и читалац усмерава на ауторско пројектовање разумевање преплитања текста и интертекста.

„Углавном се цитатне перспективе разврставају међу две супротне тенденције – асимилацијске и дисимилацијске: код прве, књижевно дело наглашава слагање са предлошком, прихвата, потврђује његов вредносни свет, а код друге испоставља различитост од њега и одбацује га.“[36] Већ смо нагласили да се у *Житију* јавља асимилацијска цитатна перспектива, јер је очигледна ауторова намера не само да актуелизује, пре свега, библијски, светоотачки и богослужбени текст, него да тим интертекстуалним изворима и њиховом реактуелизацијом у тексту *Житија*, потврди саобразност Симеона светима, и потврди истинитост сопственог ауторског исказа.

Са асимилацијском цитатном перспективом усклађени су тзв. показатељи цитатности. Како се ради о средњовековном тексту, у изворном српскословенском тексту *Житија* није могуће пронаћи графичке знаке (нпр. наводнике) који су видљиви у преводу на савремени језик, али су зато, по правилу, присутни вантекстуални знаци у форми уводних или уметнутих реченица које упућују на извор преузетог текста.

Вантекстуални показатељи цитатности који експлицитно наводе извор су: „Владичиним речима, који рече“[37], „Јер каже Писмо“[38], „као што рекоше Књиге“[39], „постиже писано у Јеванђељу“[40], „Спас рече“[41], „Свето Писмо каже“[42]. Међутим, постоје и показатељи цитатности који имплицитно указују на извор. Такви имплицитни показатељи су уланчани у једном делу текста (Речено је – И – И опет – и друго остало), а надовезујући се на претходно назначене изворе (*Свето писмо*, *Јеванђеље*) и они јасно идентификују интертекст и његов извор:

„Речено је: 'Ко хоће старији бити, нека буде од свих млађи (99б) и свима слуга.' И: 'Ако не будете као деца назлобиви, нећете ући у царство небеско.' И опет: 'Блажени ништи духом, јер је таквих царство небеско.' 'Блажени који плачу овде, јер ће се тамо смејати.“ „Блажени кротки овде, јер тамо наследници биће царства небеског. Блажени гладни и жедни овде, јер тамо наситиће се. Блажени милостиви овде, јер тамо помиловани биће. Блажени чистим срцем, јер увек Бога гледаће', и друго остало.“[43]

34 Свети Сава 2018, 35.
35 Свети Сава 2018, 35.
36 Јуван 2013, 242.
37 Свети Сава 2018, 31.
38 Свети Сава 2018, 31.
39 Свети Сава 2018, 31.
40 Свети Сава 2018, 38.
41 Свети Сава 2018, 38.
42 Свети Сава 2018, 39.
43 Свети Сава 2018, 41.

Закључак

На основу анализе можемо закључити да Савино *Житије Светог Симеона* представља парадигму интертекстуалности у делима српске средњовековне књижевности, те да је потоњим ауторима могло бити и обрасцем хомогенизације текста и интертекста, и то независно од жанровске припадности дела. То, свакако, произилази из очигледно веома доброг познавања библијске, светоотачке, богослужбене литературе, као и из Савиног надасве ванредно вештог начина приповедања.

Разноврсност извора које Св. Сава користи као интертекст, разноврсност начина транспоновања интертекста у текст *Житија*, различитост цитатних фигура и њихових комбинација, стварају слику мозаички грађеног дела.

Експлицитним и имплицитним вантекстуалним показатељима цитатности аутор усмерава читаоца не само на постојање интертекста него и на његово разумевање и рефункционализацију. Такође, преузети библијски наративи постају, како је то Мике Бал дефинисала, „текст-огледало“ који „одређује његову функцију за читаоца“[44].

Асимилацијска цитатна перспектива допринела је хомогенизацији текста и интертекста, исто онако како је избор библијског, светоотачког и богослужбеног интертекста хомодијегетичким приповедањем[45] допринео аутентизацији текста *Житија Светог Симеона* и осведочавању саобразности Симеона светима и, како смо рекли, осведочавању истинитости сопствених речи у којима обитава света Реч.

Стога се може закључити да интертекстуалност јесте примаран начин остваривања недељивости Савиног *Житија Светог Симеона* од хришћанске традиције, али и примаран начин структурирања дела и његове приповедне, симболичке, идејне и идеолошке равни.

Литература

Allen, G. (2006), *Intertextuality*, London, New York : Routledge, Taylor & Francis e-Library.

Анђелковић, М. (2018а), *Студенички типик Светог Саве*, у: Свети Сава, *Студенички типик* / Saint Sava, *The Studenica Typikon* / Святой Савва, *Студеницкий типикон*, ур. Маја Анђелковић, Тихон Ракићевић, са српскословенског на српски превела Маја Анђелковић, Манастир Студеница : Манастир Студеница, стр. 13–25.

Анђелковић, М. (2018б), *Регистар библијских, богослужбених и светоотачких навода и упоредних места*, у: Свети Сава, *Студенички типик* / Saint Sava, *The Studenica Typikon* / Святой Савва, *Студеницкий типикон*, ур. Маја Анђелковић, Тихон Ракићевић, са српскословенског на српски превела Маја Анђелковић, Манастир Студеница : Манастир Студеница, стр. 303–315.

Бал, М. (2000), *Наратологија: теорија приче и приповедања*, Београд: Народна књига – Алфа.

Богдановић, Д. (1991), *Историја старе српске књижевности*, Београд : СКЗ.

Бојовић, Д. (2003), *Свети Јефрем Сирин и српска црквена књижевност*, Ниш – Косовска Митровица : Центар за црквене студије – Филозофски факултет.

Бојовић, Д. (2009), *Понављање патристичких цитата у српској црквеној књижевности*, Philologia Mediana, год. 1, бр. 1, стр. 39–47.

44 Бал 2000, 44.

45 О хомодијегетичком приповедању и хомодијегетичком приповедачу, уп. Принс 2011, 69.

Бојовић, Д. (2014), *Трагом софиолошких идеја – од старословенских извора до српских средњовековних писаца*, у: Свети Ћирило и Методије и словенско писано наслеђе 863–2013, Београд : Институт за српски језик САНУ, 375–387.

Бојовић, Д. (2015), *Истраживања српске рецепције светоотачке књижевности*, Црквене студије, година XII, број 12, Ниш : Центар за црквене студије, стр. 25–34.

Бојовић, Д. (2017), *О једној необичној симбиози јеванђелских прича у Савином „Житију Светога Симеона" и трагом њихових паралела*, Лицеум: часопис за студије књижевности и културе, год. XXIII, бр. 18, стр. 71–77.

Бубало, Ђ. (2010), *Када је велики жупан Стефан Немањић издао повељу манастиру Хиландару?*, ССА 9, Београд, 233-241.

Буржинска, А., Марковски, М. (2009), *Књижевне теорије XX века*, Београд: Службени гласник.

Јовановић, Т. (1998), *Свети Сава (Предговор)*, у: *Свети Сава. Сабрана дела*, Београд : СКЗ, стр. VII–XXXII.

Јуван, М. (2013), *Интертекстуалност*, Нови Сад: Академска књига.

Костић-Тмушић, А. (2011), Богослужбени слој у Савином „Житију Светог Симеона", у: Тефан Немања и Топлица, ур. Д. Бојовић, Ниш : Центар за црквене студије, 177–184.

Kristeva, J. (1973), The ruin of a poetics, in: *Russian Formalism: a collection of articles and texts in translation,* Stephen Bann and John E. Bowlt (eds), Edinburgh : Scottish Academic Press, p. 102–19.

Kristeva, J. (1980), *Desire in Language: a semiotic approach to literature and art,* Thomas Gora, Alice Jardine and Leon S. Roudiez (trans.), Leon S. Roudiez (ed.), New York: Columbia University Press.

Kristeva, J. (1984) *Revolution in Poetic Language,* Margaret Waller (trans.), Leon S. Roudiez (intro.), New York: Columbia University Press.

Кристева, Ј. (2010), *Невероватна потреба да верујемо*, Београд: Службени гласник.

Лахман, Р. (2009), *Интертекстуалност: покушаји дефинисања појма*, Поља, год. 54, бр. 458 (јул-авг. 2009), стр. 103–111.

Маринковић, Р. (1997), *Улога Светог писма у организовању српског средњовековног текста*, НССВД 26/1, Београд : МСЦ, 7–12.

Наумов, А. (2009), Старо и ново. Студије о књижевности православних Словена, Ниш : Центар за црквене студије.

Принс, Џ. (2011), *Наратолошки речник*, Београд: Службени гласник.

Ракићевић, Т. (2015а), *Шта је читао Свети Сава у Студеници 1206/7. године?*, Православље, Новине српске Патријаршије, бр. 1149, Београд 1. фебруар 2015, стр. 14–18.

Ракићевић, Т. (2015б), *Питање рашчитавања једног места у Житију светог Симеона од Светог Саве (IX H 8 [Š 10])*, Зборник МС за друштвене науке, 152 (3/2015), Нови Сад 2015, стр. 451–460.

Ракићевић, Т. (2016), *Есхатолошка визија Теодора Студита (Хиландар 387) у Ктиторском житију Типика Манастира Студенице (IX H 8 [Š 10])*, ЗРВИ, бр. 53, Београд 2016, стр. 179–208.

Ракићевић, Т. (2017), *Настанак завршног дела Савиног* Житија Светог Симеона *у светлу Хиландарског рукописа 387*, Хиландарски зборник 14, Београд : САНУ, стр. 7–20.

Свети Сава (2018), Свети Сава, *Студенички типик* / Saint Sava, *The Studenica Typikon* / Святой Савва, *Студеницкий типикон*, ур. Маја Анђелковић, Тихон Ракићевић, са српскословенског на српски превела Маја Анђелковић, Манастир Студеница : Манастир Студеница.

Свети Сава (1986), *Сабрани списи*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књига друга, језичка верзија: Лазар Мирковић–Димитрије Богдановић, приредио проф. др Димитрије Богдановић, Београд : Просвета и СКЗ.

Соловјев, А. (1925*), Хиландарска повеља великог жупана Стефана (Првовенчаног) из године 1200–1202*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књига пета, уредник Павле Поповић, Београд, 69–89.

Станојевић, Ст., Глумац, Д. (1932), *Св. Писмо у нашим старим споменицима*, Београд : СКА.

Стефан Првовенчани (1998), Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, приредила мр Љ. Јухас-Георгиевска, данашња језичка верзија текста: мр Љ. Јухас-Георгиевска, Л. Мирковић, М. Башић, Београд : Просвета, СКЗ.

Трифуновић, Ђ. (1990), *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд: Нолит.

Haberer, A. (2007), *Intertextuality in Theory and Practice*, Literatura, 49(5), p. 54–67.

Хачион, Л. (1996), *Поетика постмодернизма*, Нови Сад: Светови.

Часослов (2007), *Часослов*, прев. са грчког и словенског језика А. Јевтић, Београд : Свети архијерејски Синод Српске православне цркве.

Шпадијер, И. (2015), Алегорија раја код Светог Саве и Стефана Првовенчаног, *ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ*, Књ. 1, Београд : САНУ, 113–126.

Maja M. Anđelković

SAVA'S *LIFE OF SAINT SIMEON* AND THE INTERTEXTUALITY

The paper analyzes the *Life of Saint Simeon*, written by Saint Sava, from the perspective of intertextuality, identifying the intertext and the way it is transposed into the text of the *Life*. We conclude that this *Life* represents a paradigm of intertextuality in the pieces of Serbian medieval literature, thus possibly offering the succeeding authors a pattern of homogenization of text and intertext, regardless of the genre classification of a written piece.

The diversity of the sources of intertext St. Sava uses as the very author, the diversity of the ways of transposing the intertext into the text of the *Life*, variety of quotations and their combinations, create an image of a piece designed as a mosaic. Via explicit and implicit extratextual quotation markers, the author directs the reader not only to the existence of the intertext but also to its comprehension and refunctionalization. Assimilative quotation perspective contributed to the homogenization of the text and intertext in the same way the selection of biblical, Church Fathers and liturgical intertext, by homodiegetic narration, contributed to the authentication of the text of the *Life* and to the verification of Simeon's conformity to the saints and the verification of the truthfulness of the very author's words in which the Holy Word dwells.

Hence we may conclude that intertextuality represents a primary means of accomplishing the inseparability of Sava's *Life of Saint Simeon* from Christian tradition, as well as a primary means of organization of the very piece and its narrative, symbolic, conceptual and ideological aspect.